

Utwór naukowy jako przedmiot ochrony autorskoprawnej

Przepisy prawa autorskiego bądź stanowią, że prawa autorskie do dzieł stworzonych przez pracownika nabywa pracodawca w sposób pierwotny, bądź w sytuacji ograniczenia nabycia praw autorskich przez pracodawcę odsyłają do postanowień umownych. Artykuł 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych¹ ustanawia kompromis pomiędzy przeciwstawnymi zasadami obowiązującymi w prawie pracy i prawie autorskim. Zgodnie z art. 22 § 1 k.p. przez nawiązanie stosunku pracy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy. Oznacza to, że prawo do efektów pracy pracownika, w zamian za wypłacone mu wynagrodzenie, przysługuje podmiotowi zatrudniającemu – pracodawcy. Dodatkowo za charakterystyczne dla statusu prawnego pracownika uznaje się kryteria pracy zależnej i podporządkowanej, wskazując przy tym na ich nieadekwatność względem osób wykonujących prace wysoko wykwalifikowane, naukowe, kierownicze bądź prace twórcze o charakterze artystycznym². To, że utwór powstaje w ramach

¹ Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (t.j. Dz. U. z 2006 r., Nr 90, poz. 631 ze zm.).

² T. Kuczyński, *Podmiot gospodarczy jako ustawowo uprawniony do wynalazku*, PiP 1993, nr 9, s. 46.

stosunku pracy, wpływa niewątpliwie na sytuację prawną twórcy, ponieważ prawo autorskie jako bezwzględne prawo podmiotowe chroni interesy twórcy związane z jego dziełem. Zasadą jest, zgodnie z art. 8 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, że prawo autorskie przysługuje twórcy. Dlatego odnośnie do twórczości pracowniczej art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wprowadza regulację, zgodnie z którą, jeżeli ustawa albo umowa nie stanowią inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków wynikających ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskie prawa majątkowe w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron. Ponadto, szczególne rozwiązanie w stosunku do ogólnej zasady, że prawo autorskie przysługuje twórcy utworu, wprowadza art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych odnośnie do utworów naukowych.

Zgodnie z art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, jeżeli w umowie o pracę nie postanowiono inaczej, instytucji naukowej przysługuje pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego pracownika, który stworzył ten utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Twórcy utworu z tego tytułu przysługuje prawo do wynagrodzenia. Przepis ten będzie miał zastosowanie w sytuacji, gdy umowa o pracę została zawarta między pracodawcą będącym instytucją naukową a pracownikiem, który stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków objętych treścią stosunku pracy. W tym miejscu należy podkreślić, że mimo faktu, iż pracodawca uzależnił prawo

instytucji naukowej do utworów naukowych stworzonych przez pracownika-twórcę od treści umowy o pracę, to regulacja ta będzie miała również zastosowanie do pracowników instytucji naukowych zatrudnionych na innej podstawie niż umowa o pracę. Chodzi tu przede wszystkim o osoby zatrudnione na podstawie mianowania (np. w szkolnictwie wyższym). Regulacja ta nie będzie natomiast dotyczyła umów o dzieło czy umów zlecenia, w ramach których mogą powstać utwory na tzw. zamówienie pracodawcy.

Przy ocenie uprawnień autorskich pracownika i pracodawcy w interesującym nas zakresie można wyróżnić następujące sytuacje. Pierwszą, kiedy utwór naukowy został stworzony w wyniku wykonywania obowiązków wynikających ze stosunku pracy, a pracodawcą jest instytucja naukowa, drugą, kiedy utwór naukowy został stworzony na rzecz pracodawcy niebędącego instytucją naukową, i trzecią, kiedy poza stosunkiem pracy między pracodawcą i pracownikiem została zawarta umowa o dzieło, której przedmiotem ma być utwór naukowy w rozumieniu przepisów prawa autorskiego.

Ustalenie tych uprawnień, a przede wszystkim ustalenie zakresu stosowania przepisu art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wiąże się z wyjaśnieniem dwóch użytych w nim pojęć: „instytucja naukowa” i „utwór naukowy”.

Niestety, ani prawo autorskie, w którym pojęcie to występuje również w art. 27 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, ani inne akty normatywne nie definiują terminu „instytucja naukowa”. Przyjmuje się, że oznacza on instytucję,

która prowadzi działalność naukową. Ponieważ kwestią wątpliwą pozostaje zakres prowadzonej działalności naukowej w stosunku do innego rodzaju działalności prowadzonej przez daną jednostkę, na tym tle nastąpiła w doktrynie rozbieżność poglądów. Zgodnie z pierwszym i wydaje się dominującym stanowiskiem działalność naukowa powinna być zasadniczym celem działania jednostki, do której odnosi się art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych³. Przyjęcie takiego rozwiązania nakazuje wykluczyć możliwość stosowania art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych do tych jednostek, dla których działalność naukowa nie jest działalnością podstawową⁴. Zgodnie z drugim stanowiskiem poza placówkami, których głównym celem jest działalność naukowa, takimi jak instytuty naukowe wyższych uczelni czy placówki PAN, istnieje wiele instytucji, które działalność naukową prowadzą w zakresie marginalnym⁵. Dlatego jak twierdzą zwolennicy tego zapatrywania, określenie „instytucja naukowa” należałoby odnosić nie tylko do jednostek, których działalność naukowa jest działalnością podstawową, ale również do tych jednostek, w których działalność naukowa ma charakter uboczny⁶.

³ Por. A. Nowicka, [w:] *System Prawa Prywatnego*, Tom 13, *Prawo autorskie*, red. J. Barta, Warszawa 2007, s. 100.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Do takich jednostek należy zaliczyć biblioteki naukowe, biura projektów, laboratoria czy muzea. Tak E. Traple, [w:] *Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz*, red. J. Barta i R. Markiewicz, Warszawa 2011, s. 263.

⁶ Zob. J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 156.

Nie ulega wątpliwości, że instytucjami naukowymi są uczelnie wyższe⁷, jednak tylko te, które prowadzą badania naukowe, ewentualnie prowadzą inną działalność naukową. W zakresie tym nie mieszczą się te uczelnie, które prowadzą jedynie działalność dydaktyczną. Ponadto instytucjami naukowymi były jednostki badawczo-rozwojowe⁸, a obecnie do kategorii instytucji naukowych należy zaliczyć również instytuty badawcze⁹; są nimi także jednostki naukowe Polskiej Akademii Nauk¹⁰.

Przepisy prawa autorskiego nie definiują również pojęcia „utworu naukowego”. Utwory naukowe zostały wymienione wśród utworów wyróżnionych ze względu na sposób wyrażenia, tj. pośród utworów wyrażonych słowem, symbolami matematycznymi lub znakami graficznymi (art. 1 ust. 2 pkt 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Inny sposób wyrażenia nie może jednak przesądzić o odmowie takiej klasyfikacji, dlatego też należy przyjąć, że utworami naukowymi w rozumieniu art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych mogą być też takie utwory o cechach poznawczych, które mają inną postać,

⁷ Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (t.j. Dz. U. z 2012 r., poz. 572).

⁸ Do 30 września 2010 r. podlegające ustawie z dnia 25 lipca 1985 r. o jednostkach badawczo-rozwojowych (t.j. Dz. U. z 2008 r., Nr 159, poz. 993 ze zm.).

⁹ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o instytutach badawczych (Dz. U. z 2010 r., Nr 96, poz. 618).

¹⁰ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2010 r. o Polskiej Akademii Nauk (Dz. U. z 2010 r., Nr 96, poz. 619).

np.: fotografii, rysunku plastycznego¹¹. W piśmiennictwie przyjmuje się, że przez utwór naukowy należy rozumieć takie utwory, które stanowią rezultat naukowego procesu poznawczego i które równocześnie w swej podstawowej funkcji komunikacyjnej są zorientowane nie „na siebie” jak utwory artystyczne, lecz na przedstawienie obiektywnie istniejącej rzeczywistości¹². W przypadku utworów naukowych, zgodnie z art. 1 ust. 2¹ ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia. Natomiast nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne. Z powyższego wynika, że idea, stanowiąca treść utworu naukowego, nie może być objęta ochroną prawn-autorską. Ochronie podlega forma uzewnętrznienia tej idei w utworze naukowym. Natomiast dla zakresu ochrony nie ma znaczenia wartość (poziom) naukowy utworu¹³. Ochrona prawn-autorska polega więc na tym, że każdy, kto z utworu naukowego zaczerpnie treść lub wyjątki, musi podać jego autora i źródło¹⁴ (zgodnie z przepisami o prawie cytatu – art. 29 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych). Jeśli chodzi o interesy osobiste

¹¹ Zob. J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 156.

¹² *Ibidem*.

¹³ W niepublikowanym orzeczeniu SN z dnia 30 maja 1972 r., II CR 137/72, stwierdzono, że z ochrony prawa autorskiego korzysta utrwalony w jakiegokolwiek postaci wytwór indywidualnej myśli człowieka, niezależnie od wartości, jaką obiektywnie reprezentuje. Cytowane za: J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 20.

¹⁴ Uzasadnienie orzeczenia SN z dnia 24 listopada 1978 r., I CR 185/78, „Gazeta Prawnicza” 1979, z. 23.

twórców prac naukowych, które nie podlegają prawu autorskiemu, to będą one chronione na podstawie przepisów art. 23–24 k.c., w związku z uznaniem w nich „twórczości naukowej” za dobro osobiste zasługujące na ochronę¹⁵.

Regulacja zawarta w art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych dotyczy jedynie pracowniczych utworów naukowych, czyli tych, które powstały w ramach stosunku pracy łączącego pracownika z instytucją naukową. Jednakże utwór naukowy może zostać stworzony również w ramach stosunku pracy, w którym pracodawcą będzie inny podmiot niż instytucja naukowa. Nie ma bowiem podstaw, aby ograniczyć pojęcie utworu naukowego jedynie do sytuacji określonej w art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. W sytuacji, w której utwór naukowy powstanie w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, w którym pracodawcą jest inny podmiot niż instytucja naukowa, zastosowanie będzie miał art. 12, a nie art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

Przepis art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych dotyczy wyłącznie pracowniczych utworów naukowych. Utwór naukowy stanowi efekt twórczości pracownika. Przesłanki uznania utworu naukowego za utwór pracowniczy zostały określone w art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych i są takie same, jak dla utworu pracowniczego ogólnie. Zgodnie z art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, utwór pracowniczy to taki, który spełnia jednocześnie dwa kryteria.

¹⁵ J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 36.

Zgodnie z pierwszym twórcą utworu ma być pracownikiem w rozumieniu przepisów prawa pracy. Według art. 2 k.p. pracownikiem jest osoba zatrudniona na podstawie umowy o pracę, mianowania, powołania, wyboru lub spółdzielczej umowy o pracę, a przez nawiązanie stosunku pracy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę, a pracodawca zobowiązuje się do zatrudnienia pracownika za wynagrodzeniem (art. 22 § 1 k.p.). Po drugie, utwór musi powstać w wyniku realizacji obowiązków wynikających ze stosunku pracy. Łączne spełnienie tych dwóch obowiązków daje dziełu status utworu pracowniczego¹⁶. W związku z powyższym, dokonując oceny, czy utwór naukowy będzie miał charakter pracowniczy, należy posłużyć się tymi samymi kryteriami, które są stosowane zgodnie z art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

W niektórych sytuacjach bardzo trudno będzie określić, czy utwór naukowy powstał w wyniku wykonywania obowiązków wynikających ze stosunku pracy. Problem taki może pojawić się w stosunku do pracowników naukowo-dydaktycznych zatrudnionych w szkołach wyższych. Zgodnie z art. 108 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym pracownicy naukowo-dydaktyczni są nauczycielami akademickimi, którzy zgodnie z ustawą świadczą pracę o charakterze naukowo-dydaktycznym. Pracownikami

¹⁶ E. Ferenc-Szydełko, [w:] *Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz*, red. E. Ferenc-Szydełko, Warszawa 2011, s. 117.

naukowo-dydaktycznymi są zatem ci nauczyciele akademicy, którzy realizują zadania dydaktyczne oraz prowadzą badania naukowe¹⁷. Ustawodawca nakłada na pracowników naukowo-dydaktycznych obowiązki związane z kształceniem i wychowywaniem studentów, w tym nadzorowanie opracowywanych przez studentów prac zaliczeniowych, semestralnych, dyplomowych pod względem merytorycznym i metodycznym. Ponadto nakazuje prowadzić badania naukowe i prace rozwojowe, rozwijać twórczość naukową i artystyczną, a także uczestniczyć w pracach organizacyjnych uczelni. Zakres obowiązków i zadań nauczyciela akademickiego będzie również regulowany postanowieniami statutu, a także za pomocą podejmowanych uchwał senatu. Zasadnym wydaje się stwierdzenie, że do prac objętych art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych w szkołach wyższych należy zakwalifikować utwory przygotowane w ramach planów danej jednostki organizacyjnej i tworzone z polecenia i pod nadzorem przełożonego danego pracownika, jak również prace doktorskie i habilitacyjne¹⁸, artykuły naukowe, recenzje prac, recenzje projektów prac naukowo-badawczych czy recenzje dorobku naukowego. Również wykłady mogą stanowić przedmiot prawa autorskiego, jeżeli spełniają wymogi utworu z art. 1 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tzn. jeżeli stanowią przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze.

¹⁷ Zob. P. Nowik, [w:] *Prawo o szkolnictwie wyższym. Komentarz*, red. M. Pyter, Warszawa 2012, s. 606.

¹⁸ Tak J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 157.

Jak słusznie zauważają J. Barta i R. Markiewicz, dla zastosowania art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie ma znaczenia status zawodowy pracownika, a w szczególności, czy jest on zatrudniony na stanowisku naukowym, technicznym czy innym¹⁹. Okolicznościami istotnymi i wystarczającymi są w tym zakresie charakter instytucji zatrudniającej autora, charakter utworu, a także okoliczności powstania utworu, czyli czy został on stworzony w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy.

Zarówno przepis art. 14, jak i art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych są przepisami o charakterze dyspozytywnym. Względnie obowiązujący charakter wskazanych przepisów powoduje, że ich dyspozycja znajdzie zastosowanie dopiero wówczas, jeśli strony stosunku pracy nie ukształtują w umowie o pracę w inny sposób kwestii związanych z korzystaniem z utworów pracowniczych. Oznacza to, że w pierwszej kolejności autorskie prawa majątkowe będą przypadały podmiotowi określonymu przez strony w umowie o pracę, a dopiero w razie braku klauzuli w umowie autorskie prawa majątkowe będą przypadać pracodawcy. W przypadku utworu naukowego będzie chodziło o prawo pierwszej publikacji tegoż utworu. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 1998 r.²⁰, jeżeli wykonywanie obowiązków ze stosunku pracy ma polegać na działalności twórczej pracownika, od woli stron zależy, do kogo należeć będą

¹⁹ *Ibidem*, s. 156 i nast.

²⁰ Wyrok SN z dnia 26 czerwca 1998 r., I PKN 196/98, OSP 1999, z. 11, poz. 207 z glosą T. Kuczyńskiego.

autorskie prawa majątkowe. Nieokreślenie w umowie o pracę własności tych praw powoduje, że w granicach wynikających z umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron autorskie prawa majątkowe do tych utworów nabywa pracodawca z chwilą ich przyjęcia. Artykuł 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi o „nabyciu” przez pracodawcę autorskich praw majątkowych do utworu, który stworzył pracownik w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Nabycie to następuje z chwilą przyjęcia utworu pracownika i w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron. Jednocześnie nabycie przez pracodawcę autorskich praw majątkowych jest dopuszczalne, gdy ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej²¹. Można zatem przyjąć, że pracodawca nabywa autorskie prawa majątkowe do utworu, który stworzył pracownik, wykonując obowiązki pracownicze, gdy strony w umowie o pracę nie postanowiły, że pracodawca tych praw nie nabędzie.

Ponieważ pracodawca może nabyć autorskie prawa majątkowe tylko do utworu, który stworzył pracownik w wyniku wykonywania obowiązków pracowniczych, należy podkreślić, że chodzi tu o stworzenie tylko takiego dzieła, które stanowi wynik zobowiązania pracownika do wykonywania pracy obejmującej obowiązek twórczości w rozumieniu prawa autorskiego²². Określenie czynności i obowiązków pracownika musi zatem

²¹ Zob. uzasadnienie do wyroku SN z dnia 26 czerwca 1998 r., I PKN 196/98, OSP 1999, z. 11, poz. 207 z glosą T. Kuczyńskiego, s. 579.

²² Zob. T. Kuczyński, glosa do wyroku SN z dnia 26 czerwca 1998 r., I PKN 196/98, OSP 1999, z. 11, poz. 207, s. 580.

nastąpić w ten sposób, aby jednoznacznie można było wskazać, że praca wykonywana ma charakter twórczy, a jej przedmiotem jest twórczość. W przypadku utworów naukowych przedmiot pracy będzie stanowił twórczość naukowa. Pracownik musi w ramach takiego stosunku pracy wykonywać pracę o charakterze twórczym, czyli tworzyć utwory. Nie podejmując próby rozstrzygnięcia kontrowersji w zakresie relacji pomiędzy art. 12 a art. 41 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, zgodnie z którym jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, autorskie prawa majątkowe mogą przejść na inne osoby w drodze dziedziczenia lub na podstawie umowy, a umowa w części dotyczącej wszystkich utworów lub wszystkich utworów określonego rodzaju tego samego twórcy mających powstać w przyszłości jest nieważna, należy zgodzić się z twierdzeniem, że art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 41 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Przyjęcie takiego założenia przesądza o tym, że dopuszczalne jest w umowach o pracę zawarcie postanowień przewidujących, iż w trakcie trwania stosunku pracy autorskie prawa majątkowe do wszystkich utworów pracownika lub wszystkich utworów określonego rodzaju przechodzą na rzecz pracodawcy (odmiennie niż to stanowi art. 41 ust. 3 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych)²³.

²³ Tak J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 148. Wyrok SA w Poznaniu z dnia 20 lutego 2008 r., I ACa 87/08, LEX 446209.

Natomiast dzieło stworzone przez pracownika „przy okazji” wykonywania umówionej pracy określonego rodzaju, pozostające jedynie w związku z jego zatrudnieniem wyznaczonym przez kwalifikacje zawodowe, należy do pracownika²⁴. Chodzi o sytuację, w której stworzenie utworu przez pracownika nie było tematycznie związane z zadaniami pracy i wykonane było poza godzinami pracy lub było związane z pracą, ale wykonane zostało poza godzinami pracy. Artykuł 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie będzie miał zatem zastosowania do utworów stworzonych na zamówienie pracodawcy, na podstawie umów o dzieło lub umowy zlecenia.

Przepis art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi *lex specialis* w stosunku do art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych i wyłącza jego stosowanie odnośnie do utworów stworzonych w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy przez pracownika instytucji naukowej. Rozwiązanie zawarte w art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych przyjmuje dla pracownika instytucji naukowej unormowanie korzystniejsze niż to, które jest przewidziane w art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, będące regulacją o charakterze generalnym w stosunku do innych utworów pracowniczych.

Artykuł 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych przyznaje pracodawcy-instytucji naukowej trzy rodzaje

²⁴ Zob. T. Kuczyński, glosa do wyroku SN z dnia 26 czerwca 1998 r., I PKN 196/98, OSP 1999, z. 11, poz. 207, s. 580.

uprawnień związanych z utworem naukowym stworzonym przez pracownika tejże instytucji w ramach wykonywania obowiązków ze stosunku pracy. Przede wszystkim instytucja naukowa ma prawo pierwszeństwa publikacji utworu naukowego, ma również prawo korzystania z materiału naukowego zawartego w tym utworze, jak również prawo udostępniania tego materiału osobom trzecim. W zamian za prawo pierwszeństwa publikacji utworu naukowego pracownik-twórca ma prawo do wynagrodzenia. Przyjmuje się, że prawo pierwszego wydania ma charakter bezwzględny, co oznacza, że pracodawca może wystąpić przeciwko każdemu, kto z naruszeniem jego uprawnienia opublikował tego rodzaju dzieło, obojętnie, czy za zgodą, czy bez zgody twórcy²⁵. Jednakże aby instytucja naukowa uzyskała prawo do publikacji utworu, musi zawrzeć umowę o wydanie utworu w czasie wskazanym w ustawie, ponieważ prawo pierwszeństwa publikacji wygasa, jeśli pracodawca w ciągu sześciu miesięcy od dostarczenia utworu nie zawarł z pracownikiem umowy o wydanie utworu, a także jeśli w ciągu dwóch lat od daty przyjęcia utworu nie opublikował go. Zawsze to jednak twórca podejmuje decyzję w sprawie rozpowszechnienia utworu, ponieważ tylko on wie, czy efekt jego pracy intelektualnej powinien być już udostępniony publicznie. Przepis art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych różni się od przepisów regulujących zasady korzystania z utworów stworzonych przez pracowników w wyniku wykonywania obowiązków ze

²⁵ J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 157.

stosunku pracy u pracodawcy niebędącego instytucją naukową w tym zakresie, że zamiast pierwszeństwa opublikowania utworu pracodawca taki zobowiązany jest do jego rozpowszechniania, jeżeli taka została zawarta umowa o pracę pomiędzy tym pracodawcą a pracownikiem.

Ponieważ art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych ma charakter względnie obowiązujący, istnieje możliwość zawarcia pomiędzy pracownikiem a instytucją naukową będącą pracodawcą umowy o pracę, zgodnie z którą wykluczone zostanie pierwszeństwo opublikowania utworu naukowego przez instytucję naukową. W takiej sytuacji art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie znajdzie zastosowania, a pracownik będzie mógł zawrzeć umowę z każdym innym podmiotem. Jeśli instytucja naukowa i jej pracownik nie zawrą umowy, w której określą komu będzie przysługiwać pierwszeństwo do opublikowania utworu naukowego, to prawo pierwszeństwa do opublikowania tego utworu nabywa instytucja naukowa. Aby instytucja naukowa mogła skorzystać ze swego uprawnienia, potrzebne jest spełnienie kilku przesłanek. Przede wszystkim chodzi tu o brak umowy stanowiącej o nabyciu prawa do publikacji, a także musi zostać podjęta przez twórcę decyzja w zakresie rozpowszechniania utworu. Dalej, zgodnie z art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, musi zostać zawarta z twórcą umowa o wydanie utworu naukowego w ciągu sześciu miesięcy od jego dostarczenia oraz utwór musi zostać opublikowany w ciągu dwóch lat od jego przyjęcia, przy czym przyjmuje się, że wskazane terminy nie mogą być wolą stron (wyrażoną w umowie

między twórcą i pracodawcą) ani wydłużone, ani skrócone²⁶. Po wygaśnięciu prawa pierwszej publikacji na skutek upływu terminów wskazanych w regulacji autor utworu naukowego ma swobodę co do dalszego rozporządzania swoim utworem. Poza prawem pierwszej publikacji pracodawcy przysługuje, w świetle brzmienia art. 14 ust. 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, prawo do korzystania na potrzeby własne zarówno z utworu, jak i materiału naukowego zawartego w utworze. Przepis ten jest związany z regulacją zawartą w art. 1 ust. 2¹ ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, stanowiącą, że treści ustaleń naukowych nie są przedmiotem praw wyłącznych. Korzystanie z utworu w tym zakresie polega na udostępnianiu go własnym pracownikom dla celów badawczych, a także na wykorzystaniu go dla celów dydaktycznych²⁷. Ponadto, pracodawca może pracowniczy utwór naukowy udostępnić osobom trzecim, jeżeli wynika to z uzgodnionego przeznaczenia utworu lub z zawartej między stronami umowy. Pojawia się tu konstrukcja licencji ustawowej na rzecz instytucji naukowej w postaci upoważnienia do dysponowania utworem naukowym pracownika w zakresie udostępniania tego utworu osobom trzecim. Zakres tej licencji nie obejmuje publikacji utworu ani rozpowszechniania, które wymagają publicznego udostępniania egzemplarzy utworu. Instytucja naukowa może, bez odrębnego wynagrodzenia autorskiego, udostępnić utwór naukowy swojego pracownika

²⁶ Tak J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 157.

²⁷ Tak J. Barta, R. Markiewicz, [w:] *Prawo autorskie...*, s. 159.

osobom trzecim, pod warunkiem jednakże, iż wynika to z uzgodnionego z pracownikiem przeznaczenia utworu lub zostało to postanowione w umowie²⁸.

Kolejną, trzecią rozważaną okolicznością jest sytuacja stworzenia utworu w wyniku wykonania umowy o dzieło zawartej z własnym pracodawcą w przypadku instytucji naukowej. W tym przypadku należy zastanowić się, jaki skutek wywoła wykonanie takiej umowy na gruncie prawa autorskiego w kontekście autorskich praw majątkowych. Jeśli utwór ma być stworzony na zamówienie, dotycząca go umowa bardzo często przybiera postać umowy o dzieło (art. 627 k.c.)²⁹. Dlatego należy odróżnić umowę o dzieło, w której dziełem jest stworzenie utworu, od umowy o dzieło, w której dziełem jest rzecz mogąca stanowić egzemplarz utworu prawnoautorskiego³⁰. W jednym i w drugim przypadku przedmiot umowy może być uznany za dzieło w rozumieniu przepisów prawa cywilnego (tj. pewien rezultat). Nie budzi również wątpliwości stwierdzenie, że dzieło może być przedmiotem materialnym lub niematerialnym, w tym chronionym prawem autorskim³¹. Oznacza to, że w ramach umowy o dzieło istnieje możliwość osiągnięcia rezultatu, choćby w części twórczego

²⁸ Zob. E. Ferenc-Szydełko, [w:] *Ustawa o prawie autorskim...*, s. 128.

²⁹ Tak T. Grzeszak, *Umowa o stworzenie utworu w ustawie o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, PPH 1995, nr 5, s. 8. Również T. Targosz, K. Włodarska-Dziurzyńska, *Umowy przenoszące autorskie prawa majątkowe*, Warszawa 2010, s. 119.

³⁰ T. Targosz, K. Włodarska-Dziurzyńska, *Umowy przenoszące...*, s. 120.

³¹ Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2003 r., II CKN 269/01, OSNC 2004, nr 9, poz. 142.

i indywidualnego, a więc odpowiadającego pojęciu utworu. Dzieło jest zawsze wynikiem przyszłej działalności wykonawcy, przy czym wytworzenie dzieła strony uważają za pewne. Przedmiot, o który umawiają się zamawiający i przyjmujący zamówienie, musi być ucieleśniony, choć niekoniecznie utrwalony materialnie. Przez ucieleśnienie rozumie się istnienie dzieła w postaci postrzegalnej, pozwalającej nie tylko odróżnić go od innych przedmiotów, ale i uchwycić istotę osiągniętego rezultatu³². Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego³³, jeżeli przedmiotem umowy o dzieło ma być utwór w rozumieniu art. 1 ust. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, to przedmiot oznaczenia dzieła powinien być tak określony, aby obowiązkiem przyjmującego zamówienie było dostarczenie zamawiającemu dzieła będącego rezultatem działalności twórczej, o indywidualnym charakterze, ustalonego w skonkretyzowanej przez strony postaci. W razie zawarcia takiej umowy dla oceny praw i obowiązków stron mają zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego, a w zakresie, w którym dzieło jest utworem – przepisy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Chodzi przede wszystkim o przepisy określające treść prawa autorskiego (prawa osobiste, majątkowe, ochrona itd.).

Nie ulega wątpliwości, że wykonanie dzieła powierza się osobie ze względu na jej przymioty, które upewniają zamawiającego, że

³² W. Kubala, *Autorskoprawne elementy umowy o dzieło*, „Prawo Spółek” 1999, nr 4, s. 38.

³³ Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2003 r., II CKN 269/01, OSNC 2004, nr 9, poz. 142.

oznaczone dzieło będzie wykonane w sposób odpowiadający jego oczekiwaniom czy potrzebom³⁴. W przypadku stworzenia dzieła autorskiego autorskie prawa majątkowe powstają wraz z ustaleniem utworu na rzecz jego twórcy, przy czym prawa te są zbywalne. Zgodnie z art. 17 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, twórcy przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Tak ukształtowane uprawnienia budują monopol twórcy w zakresie dysponowania tymi prawami do utworu, które łączą się z uzyskaniem wynagrodzenia³⁵. Ponieważ podstawową zasadą autorskich praw majątkowych jest prawo do wynagrodzenia za korzystanie z utworu, ustawodawca zapisał, że jeżeli z umowy nie wynika, iż przeniesienie autorskich praw majątkowych lub udzielenie licencji nastąpiło nieodpłatnie, twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia autorskiego, a wysokość wynagrodzenia określa się z uwzględnieniem zakresu udzielonego prawa oraz korzyści wynikających z korzystania z utworu (art. 43 ust. 1 i 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych).

Skoro rezultatem stosunku prawnego ukształtowanego umową o dzieło może być utwór w rozumieniu prawa autorskiego, to czy dostarczenie zamówionego dzieła w postaci utworu za wynagrodzeniem mieści w sobie w istocie przeniesienie autorskich

³⁴ Wyrok SN z dnia 18 czerwca 2003 r., II CKN 269/01, OSNC 2004, nr 9, poz. 142.

³⁵ E. Ferenc-Szydełko, [w:] *Ustawa o prawie autorskim...*, s. 145.

praw majątkowych? Inne pytanie, które tutaj można postawić, brzmi następująco: czy w razie zawarcia umowy o dzieło, która dotyczy utworu prawnoautorskiego, ale w której nie zawarto wyraźnej regulacji przejścia praw autorskich, obowiązkiem umownym wykonawcy nie jest przeniesienie praw we właściwym zakresie³⁶? Jeżeli obowiązkiem wykonawcy jest wydanie dzieła zamawiającemu i umożliwienie mu korzystania z niego stosownie do jego właściwości³⁷, a przedmiotem umowy jest utwór (dzieło niematerialne), to nie jest oczywiście możliwe jego wydanie. Wydać można egzemplarz, materiał, w którym utwór ten został ucieleśniony.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami istnieją dwie podstawowe formy umownego przejścia autorskich praw majątkowych, tj. przeniesienie autorskich praw majątkowych i udostępnienie utworu do korzystania (licencja). Skutkiem przeniesienia autorskich praw majątkowych jest zmiana podmiotu tych praw, tj. osoby, której przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Ze stwierdzeniem tym nie zgadza się E. Traple, wg której przeniesienie majątkowych praw autorskich charakteryzuje się tym, że możliwe jest przeniesienie prawa tylko w odniesieniu do określonego sposobu korzystania, na określony czas, na określone terytorium, zatem przeniesienie

³⁶ T. Targosz, K. Włodarska-Dziurzyńska, *Umowy przenoszące...*, s. 120 i nast.

³⁷ W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1994, s. 311.

majątkowych praw autorskich nie musi oznaczać nabycia prawa rozporządzania na wszystkich polach eksploatacji³⁸.

Umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych, jak każda czynność rozporządzająca, musi mieć swoją podstawę prawną (*causa*). Umowa o dzieło będąca czynnością prawną zobowiązującą do stworzenia utworu może być *causa* umowy o przeniesienie autorskich praw majątkowych. Ponadto, umowa o dzieło może rozporządzać prawami z utworu wynikającymi na rzecz innej osoby. Oznacza to, że może ona zawierać w swojej treści niezbędne elementy umowy o przeniesienie autorskich praw majątkowych, tj. oznaczenie rodzaju i charakteru utworu³⁹, oznaczenie treści przenoszonych praw wg tzw. pól eksploatacyjnych czy określenie zobowiązania nabywcy praw autorskich do eksploataowania utworu. Z drugiej strony umowa o dzieło autorskie nie musi zawierać żadnych postanowień dotyczących upoważnienia do korzystania z autorskich praw majątkowych. Brak takich postanowień powoduje stosunkowo często, przy obowiązaniu formy pisemnej dla umowy przenoszącej majątkowe prawa autorskie⁴⁰, wątpliwości co do tego, czy zamawiający uzyskał

³⁸ Zob. E. Traple, *Utwór jako przedmiot umowy o dzieło*, Glosa do wyroku SN z dnia 18 czerwca 2003 r., II CKN 269/01. Glosa 2005, nr 2, s. 82.

³⁹ Chociaż dla uściślenia należy podkreślić, że oznaczenie rodzaju i charakteru utworu, a także wymogi konieczne do jego skonkretyzowania stanowią element umowy o dzieło autorskie.

⁴⁰ Zgodnie z art. 53 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych umowa o przeniesienie autorskich praw majątkowych wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności.

jakikolwiek prawo korzystania z dzieła⁴¹. W takiej sytuacji nie można przyjąć, że umowa o dzieło przenosi prawa autorskie do ucieleśnionego w dziele utworu na rzecz zamawiającego. Nie ma też podstaw do stwierdzenia, iż po stronie wykonawcy dzieła istnieje obowiązek przeniesienia tych praw na zamawiającego. Zawarcie umowy o dzieło może natomiast rodzić obowiązek udzielenia niewyłącznej licencji, jeśli jest ona potrzebna do korzystania z przedmiotu dzieła zgodnie z przeznaczeniem⁴².

Odnosnie do określenia wynagrodzenia twórcy za korzystanie z utworu ma tu zastosowanie art. 43 ust 2 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Zgodnie z powołanym przepisem twórcy przysługuje wynagrodzenie za korzystanie z utworu, natomiast jeśli w umowie nie określono wysokości wynagrodzenia autorskiego, wysokość wynagrodzenia określa się z uwzględnieniem zakresu udzielonego prawa oraz korzyści wynikających z korzystania z utworu. Określenie wynagrodzenia za wykonanie dzieła autorskiego będzie elementem istotnym umowy o dzieło autorskie.

Podsumowując, należy zauważyć, że jeżeli utwór naukowy został stworzony w wyniku wykonywania przez pracownika obowiązków ze stosunku pracy, pracodawca będący instytucją naukową uzyskuje zgodnie z art. 14 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych prawo do pierwszej publikacji. Ponadto

⁴¹ Zob. E. Traple, *Utwór jako przedmiot umowy o dzieło...*, s. 82.

⁴² Zob. T. Targosz, K. Włodarska-Dziurzyńska, *Umowy przenoszące...*, s. 121.

instytucja naukowa ma prawo do korzystania na potrzeby własne zarówno z utworu, jak i materiału naukowego zawartego w utworze. W sytuacji w której utwór naukowy został stworzony w wyniku wykonywania obowiązków pracowniczych, ale pracodawca nie jest instytucją naukową, autorskie prawa majątkowe z chwilą przyjęcia utworu nabywa pracodawca. Powyższe regulacje znajdują zastosowanie, jeżeli strony stosunku pracy w umowie nie postanowią inaczej.

Jeżeli utwór naukowy powstał w wyniku realizacji umowy o dzieło zawartej między pracownikiem a pracodawcą, to przejście autorskich praw majątkowych do utworu może zostać określone w samej umowie o dzieło autorskie. Jednakże, ponieważ umowa o dzieło autorskie nie musi zawierać żadnych postanowień dotyczących upoważnienia do korzystania z autorskich praw majątkowych, to do realizacji tego celu konieczne będzie zawarcie umowy o przeniesienie tychże praw.

